

پیشینه کتاب فروشی در ایران

● محمدرسول دریاگشت

نویسنده، پژوهشگر و کتاب‌شناس

دانشگاه تهران، تاریخدان و کتاب‌شناس و محقق کم‌نظیر که خود فرزند مرحوم دکتر محمود افشاریزدی بنیان‌گذار موقوفات دکتر افشار بود. وی در اسفندماه ۱۳۸۲ به علت عارضه قلبی درگذشت. او بخشی از تحصیلات خود را در سوئیس و انگلستان گذراند. فرد کتاب‌شناس جامع و خبره‌ای بود. از سال ۱۳۵۸ پیشه کتاب‌فروشی را برگزید. در خیابان انقلاب، پایین‌تر از دانشگاه تهران در یک مجتمع ساختمانی، آپارتمان وسیعی را در اختیار گرفته بود. او آن مکان شریف را به یک کانون فرهنگی و «پاتوق» نویسندگان و شعرا و مترجمان و استادان دانشگاه تبدیل کرد. فرهیختگان جامعه در رشته‌های علوم انسانی به جهت خرید کتاب - ادبی تاریخی، جغرافیایی، فلسفی، باستان‌شناسی، هنری زبان‌شناسی، علوم دینی و عرفانی - به آن مرکز معتبر فرهنگی می‌آمدند. در حقیقت حضور این افراد شاخص فرهنگی بعنوان خرید کتاب و دیدار دوستانه در این محفل منزه از وقایع بی‌نظیری بود که متأسفانه گسیخت. اسامی افرادی که در مرکز فرهنگی مذکور که نام آن «تاریخ» بود و چگونگی حضور آنان در جلد اول آمده است.

مرحوم بابک افشار مؤسس «کتاب‌فروشی تاریخ» به علت خصلت‌های ویژه‌ای که داشت و شرح آن در «کتاب‌فروشی» ذکر شده،* وجهه اجتماعی پسندیده و مقبولی کسب کرده بود. دوستان با فضل و کمال و هنرمندی که داشت، مرتباً به دیدن وی می‌آمدند. وقتی که او از این دنیا رخت بر بست، پدرش ایرج افشار اندیشه بکر و جامعه‌پسندی را ارائه داد. او تصمیم گرفت به جای مراسم شب هفتم، چهلم و سال، مخارج این سوگواری‌ها را برای گردآوری و انتشار موضوعی به نام «کتاب‌فروشی» مصروف‌کننده طبعاً مفید به حال جامعه خواهد بود و یادگاری ماندگار بر جای خواهد ماند. در مراسم یادبودی که برای سومین روز درگذشت او

● کتاب‌فروشی، یادنمای بابک افشار، به خواستاری ایرج افشار، با همکاری عبدالحسین آذرنگ، علی دهباشی، سید فرید قاسمی و نادر مطلبی‌کاشانی، تهران: نشر شهاب‌ناقب، اسفند ۱۳۸۳، جلد اول، چاپ اول، ۷۳۲ صفحه، وزیری.

حدود ۶۰ مقاله که مقوله آن‌ها کتاب‌فروشان و کتاب‌فروشی در ایران است و از موضوعات فرهنگی جالب توجه است، در این مجموعه گردآمده که به عنوان جلد اول در تاریخ پانزدهم اسفند ۱۳۸۳ (به مناسبت اولین سالروز درگذشت بابک افشار) منتشر شد. البته جلد دومی هم به دنبال خواهد داشت که شامل حدود چهل مقاله در همین زمینه با چند پیوست که در مرحله آماده‌سازی است که احتمالاً تا یک ماه دیگر نشر خواهد یافت.

شادروان بابک افشار (متولد ۱۳۲۶) فرزند ارشد استاد ایرج افشار بازنشسته از دانشکده ادبیات و علوم انسانی

تا وقت لازم در مقابله صورت نگیرد، و بعضی سهویات هم در این مجموعه نفیس دیده می‌شود. در عین حال مقالاتی بسیار سودمند و مفید در زمینه پیشینه کتاب‌فروشی در ایران، از عهدی که این شغل شریف در دهه‌های کوچک در بازارها دایر بود، تا کتاب‌فروشان دوره‌گرد که در خانه‌ها مراجعه می‌کردند، دریافت شده که صورت آن را در این جا ملاحظه خواهید فرمود:

فهرست مقاله‌های مندرج در کتاب

۱. «یادداشت» / ایرج افشار، ص ۱۱
۲. «کتاب‌فروشی: نهاد دستخوش تحول» / عبدالحسین آذرنگ، ص ۱۵
۳. «نخجیرگاه تاریخ» / اوانس اوانسیان، ص ۲۵
۴. «کتاب‌فروشی‌های رشت و کتاب‌فروشی طاعتی» / احمد اداره‌چی گیلائی، ص ۶۳
۵. «کتاب‌فروشی‌های همدان» / پرویز ادکایی (سپیتمان)، ص ۶۷
۶. «کتاب‌فروشی‌های کرمان» / محمدحسین اسلام‌پناه، ص ۸۹
۷. «کتاب‌فروشی» / جواد اقبال، ص ۹۵
۸. «نخستین برخورد با کتاب‌فروشی» / سیدعبدالله انوار، ص ۱۱۷
۹. «کتاب‌فروشی‌های شیراز» / حسن امداد، ص ۱۲۳
۱۰. «کتاب‌فروشی‌های قم تا ۱۳۵۷ شمسی» / جواد بشری، ص ۱۲۹
۱۱. «کتاب و کتاب‌فروشی در لوس آنجلس» / کیخسرو بهروزی، ص ۱۶۹
۱۲. «کتاب‌فروشی، روزنامه‌نگاری، روزنامه‌فروشی» / دکتر ناصرالدین پروین، ص ۱۷۹
۱۳. «کتاب‌فروشان صاحب‌قلم» / اکبر ثبوت، ص ۱۹۳
۱۴. «کتاب‌فروشی‌های بروجرد در دهه چهل» / عبدالکریم جریزه‌دار، ص ۲۰۵
۱۵. «کتاب‌فروشی» / عبدالرحیم جعفری، ص ۲۱۷
۱۶. «چهار نسل ناشر» / عین‌الله جلالی، ص ۲۲۹
۱۷. «ارتباط کتاب‌فروشی‌های خارجی با کتابخانه‌های ایران» / کیکاووس جهان‌داری، ص ۲۳۵

برپا بود، این فکر را اعلام کرد و دوستانی که همگی مطبوعاتی و موجه هستند: عبدالحسین آذرنگ، علی دهباشی، سیدفرید قاسمی و نادر مطلبی کاشانی را بعنوان همکار برگزید که در گردآوری و نشر این اثر او را یاری دهند. اطلاعاتی چاپ و برای بیش از ۱۲۰ نفر از افرادی که در اغلب شهرستان‌ها به شغل کتاب‌فروشی اشتغال دارند، یا به نحوی با این شغل شریف مرتبط هستند، ارسال شد و تقاضای مقاله و سرگذشت پیشه آنان درخواست گردید.

«اراتمند، پس از درگذشت فرزندم بابک افشار برآن شدم که به جای مراسم مرسوم سوگواری کتابی با عنوان کتاب‌فروشی به یاد او منتشر کنم. کتابی که حاوی جوانب مختلف پیشه گرامی کتاب‌فروشی باشد، زیرا بابک مدت چهارده سال به آن رشته پرداخته بود و بدان دلستگی داشت.

چون لطف شما را پشتیبان خود می‌دانم، انتظار دارم در این مجموعه نوشته‌ای از جناب عالی انتشار یابد. به‌طور پیشنهاد امیدوارم قبول بفرمایید که در موضوع..... به مشخصات ضمیمه مرقوم دارید و مرا رهین مراجع خود قرار دهید. تردید نیست که با آگاهی‌های مرتبط خود به تکمیل مباحث کتابی که تاکنون در چنین موضوعی تهیه نشده است، کمک می‌فرمایید.

این کتاب برای فروش نخواهد بود. همه نسخه‌های آن میان نویسندگان، کتابخانه‌ها و کتاب‌فروشان و فضایی علاقه‌مند به رایگان پخش خواهد شد.

خوشوقتم که دوستان عزیزم آقایان عبدالحسین آذرنگ، علی دهباشی، سیدفرید قاسمی و نادر مطلبی کاشانی زحمات گردآوری و نشر این مجموعه را پذیرفته‌اند.

فرصت نگارش و ارسال چند صفحه مورد توقع تا پایان ماه شهریور ۱۳۸۳ می‌باشد.

امیدوارم اگر مجالی نداشته باشید که با همکاری خودسرافرازم کنبد با تلفن..... (مجله بخارا) آگاهم فرمایید. متن مقاله خود را می‌توانید به یکی از نشانی‌های زیر ارسال دارید:

تهران: صندوق پستی: ۵۸۳ - ۱۹۵۷۵، «ایرج افشار»

تهران: صندوق پستی: ۱۶۶ - ۱۵۶۵۵، «مجله بخارا»

تا آبان ماه سال پیش همین مقدار مقاله رسیده بود که کار حروف‌چینی شروع شد و با عجله به منظور این که حداقل یک جلد آن تا روز سالگرد منتشر شود، دست بکار شدند. همین تعجیل موجب شد

۱۸. «کتاب‌فروشی‌های تفرش و آشتیان» / صادق حضرتی، ص ۲۲۹
۱۹. «کتاب‌فروشی‌های کازرون» / حسن حاتمی، ص ۲۴۳
۲۰. «علی صحت کتاب‌فروش سمنان» / عبدالرفیع حقیقت (رفیع)، ص ۲۴۹
۲۱. «کتاب‌فروشی «باز» تاریخ» / بهاء‌الدین خرمشاهی، ص ۲۵۱
۲۲. «کتاب‌فروشان دست دوم تهران» / راضیه دانشیان (گلبن)، ص ۲۵۷
۲۳. «کتاب‌فروشی تاریخ و نشر برزو» / محمدرسول دریگشت، ص ۲۶۷
۲۴. «کتاب‌فروشی‌های اراک» / مرتضی ذبیحی، ص ۲۷۷
۲۵. «اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان تهران» / داود رمضان شیرازی، ص ۲۸۵
۲۶. «کتاب‌فروشی دربروجرد» / ع. روحبخشان، ص ۲۹۳
۲۷. «یادی از چند تن از کتاب‌فروشان و صحافان درگذشته اصفهان» / سید محمدعلی روضاتی، ص ۲۹۹
۲۸. «کتاب‌فروشی‌های یکصد ساله شیراز» / خلیل زمانی‌ثانی، ص ۳۰۳
۲۹. «کتاب‌فروشی درنابین» / رسول زمانی‌نابینی، ص ۳۱۵
۳۰. «گردآوری کتاب برای دانشگاه‌های خارج» / فضل‌الله زهرایی، ص ۳۱۹
۳۱. «کتاب و کتاب‌فروشی در کرمانشاه» / محمدعلی سلطانی، ص ۳۲۱
۳۲. «کتاب‌فروشی آدمیت در شیراز» / احمد شعبانی، ص ۳۲۹
۳۳. «کتاب‌فروشی در یزد» / پیام شمس‌الدینی، ص ۳۴۱
۳۴. «بُنگداری کتاب» / همایون صنعتی‌زاده، ص ۳۵۷
۳۵. «کتاب‌فروشی نمونه» / فرهاد طاهری، ص ۳۶۷
۳۶. «کتاب‌فروشی‌های تبریز» / غلامرضا طباطبایی‌مجد، ص ۳۷۱
۳۷. «کتاب‌فروشی در کاشان» / افشین عاطفی، ص ۳۸۳
۳۸. «کتاب‌فروشی‌های هرات» / محمد آصف فکرت‌هروی، ص ۳۹۱
۳۹. «کتاب‌فروشی‌های ایران ۱۳۸۰» / سیدفرید قاسمی، ص ۳۹۳
۴۰. «کتاب‌فروشی‌های خرم‌آباد» / سیدفرید قاسمی، ص ۴۰۱
۴۱. «اسنادی از کتاب‌فروشان درسازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران ۱۳۲۷هـ.ق / ۱۳۱۸هـ.ش» / فاطمه قاضیها، ص ۴۲۱
۴۲. «بازار جهانی نسخه‌های خطی در لندن» / محمدعلی کریم‌زاده تبریزی، ص ۴۸۱
۴۳. «دانشمندان کتاب‌فروش و کتاب‌فروشان دانشمند» / محمد گلبن، ص ۴۹۱
۴۴. «فهرست‌نویسی پیش از انتشار و نقش ناشران و کتاب‌فروشان» / عباس مافی، ص ۵۰۱
۴۵. «کتاب‌فروشی‌های زنجان» / یوسف محسن‌اردبیلی، ص ۵۲۱
۴۶. «کتاب‌فروشان و کتابخانه مرعشی» / دکتر سید محمود مرعشی، ص ۵۳۱
۴۷. «کتاب‌فروشی‌های سبزوار» / حسن مروجی، ص ۵۹۱
۴۸. «کتاب‌فروشی‌های تاجیکستان» / رحیم مسلمانیان قبادیانی، ص ۵۹۷
۴۹. «کتاب‌فروشان تهران در سال ۱۳۰۶» / نادر مطلبی‌کاشانی، ص ۶۰۳
۵۰. «طراحی جلد کتاب، از این رو تا آن رو» / مرتضی ممیز، ص ۶۰۹
۵۱. «کتاب‌فروشی‌های سیار و قیصریه علی‌آقا در شهر نجف» / احمد متزوی، ص ۶۲۵
۵۲. «از کتاب‌فروشی قلم سعدی تا کتاب‌فروشی تاریخ» / مجید مهران، ص ۶۳۳
۵۳. «مرافعة حقوقی میان دو کتاب‌فروش» / علی میرانصاری، ص ۶۳۷
۵۴. «قیمت کتاب در چهل و شش نسخه خطی» / دکتر عارف نوشاهی، ص ۶۵۹
۵۵. «کتاب‌فروشی قدیمی رشت» / محمود نیکویه، ص ۶۸۱
۵۶. «امانت‌گذاری کتاب» / جلال هاشمی، ص ۶۸۵
۵۷. «کتاب‌فروشی‌های پاتوقی» / علی محمد هنر، ص ۶۸۷
- پیوست‌ها
- تسلیت (شعر) / خسرو احتشامی، ص ۶۹۹
- درسکوت سحرگاهم / میهن دخت بزرگمهر (صبا)، ص ۷۰۱

کتاب فروشی های تهران نیز مدنظر بوده است.

اگر همین طرح و فکر نیکو تعمیم داده شود و سرگذشت همه کتاب فروشی های سراسر ایران فراهم گردد و در مجلدات بعدی چاپ شود، طبعاً یک مرجع بسیار مفید و دائرة المعارف بی مانندی در اختیار همه علاقه مندان خواهد بود. اسامی کتاب فروشان سراسر کشور در اختیار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است، از آن فهرست می توان سود جست و این فرهنگ مفید را بسط و گسترش داد.

اگر فهرست نام کتاب فروشی ها و نام صاحبان این شغل و نام شهرستانی که کتاب فروشی در آن واقع است به صورت الفبایی به این مجموعه اضافه می شد، طبعاً پرفایده و ثمر بخش بود. امید است در جلد دوم این آرزو تحقق یابد.

اگر دوستان عزیز که در ویراستاری و غلطگیری این اثر مفید فرهنگی نقش داشتند، برای ادامه کار و تکمیل این پروژه به همکاری سودمند خود ادامه دهند و جناب افشار را یاری رسانند، به یقین دست به کار بزرگی خواهند زد که یادگار و ماندگار خواهد ماند. به گمان من برای تدوین چنین کارستری یک ناشر دولتی قادر خواهد بود سرمایه گذاری کند و در انتشار آن پیشقدم شود. از آن قبیل کارهای فرهنگی مفیدی است که تاکنون به این صورتی که شروع شده، کسی قبلاً انجام نداده بوده است.

ناگفته نباید گذاشت که هنرمندی بی نظیر مرتضی ممیز و محمد احصایی که در هنر گرافیک و خوشنویسی نام آور هستند، برای زیبا نمودن طرح و خط روی جلد این مجموعه همکاری شایانی مبذول فرمودند که جای سپاس فراوان دارد.

برخی کتاب فروشی های خارج از کشور مانند: هرات، تاجیکستان، نجف اشرف و لوس آنجلس نیز معرفی شده اند که در آن مکان ها کتاب های فارسی به فروش می رسد، از نکات جالب این مجموعه است، وای کاش سایر کتاب فروشی های خارج از وطن نیز که کتاب های فارسی می فروشند معرفی و به این مجموعه نفیس اضافه شود.

پانوشت:

* این جانب شرح مفصلی از چگونگی تاسیس و سرگذشت «کتاب فروشی تاریخ» نوشته که در جلد اول کتاب کتاب فروشی چاپ شده است.

— آمد خبر که... (شعر) / محمد علی سلطانی، ص ۷۰۵
— بابک بنیان گذار کتاب فروشی تاریخ / ایرج افشار، ص ۷۰۷
— نوشته دکتر محمود افشار برای بابک افشار /
نادر مطلبی کاشانی، ص ۷۱۳
***

بررسی و تجزیه و تحلیل همه مطالب و مقالاتی که در این مجموعه گنجانده شده در این مختصر نمی گنجد. علاقه مندان به سرگذشت این پیشه جذاب و شیرین و فرهنگی مستقیماً به این مجموعه مراجعه فرمایند و از خواندن مقالات مستفید شوند.

معمولاً افرادی که به این شغل دلپسند اشتغال دارند، اغلب از نخبگان کتاب شناس و صاحب نظر در مسائل کتاب هستند. به کار نشر، به سوابق انتشار کتاب، به بازار روز کتاب، به عقاید مشتریان و نظر آنان آگاهی کامل دارند. آنان خوب می دانند در هر حالی جامعه چه نوع کتاب هایی را طالب است، چه نوع کتابی را بازار کتاب می پسندد. جذاب ترین حرفه همین است که کتاب فروش و کتاب خوان با هم مرتبط باشند. شهرستان هایی که کتاب فروشی های آن جا معرفی شده بدین قرار است: رشت، کرمان، شیراز، قم، بروجرد، تفرش و آشتیان، کازرون، سمنان، اراک، اصفهان، نایین، کرمانشاه، یزد، تبریز، کاشان، خرم آباد، زنجان و سبزوار. دیگر کتاب فروشی های شهرستان های آبادان، قوچان، قزوین، نیشابور، گنبد قابوس، بندر عباس، خوی، اردستان و بجنورد و شاید چند کتاب فروشی دیگر در جلد دوم معرفی می شوند.

برخی مباحث مرتبط با کتاب که صرفاً به کتاب فروشی مربوط نیست، اما بسیار سودمند و فایده بخش است در این مجموعه اضافه شده، مانند: روزنامه نگاری و روزنامه فروشی، نشر کتاب، اتحادیه ناشران و کتاب فروشان، بُنکداری کتاب، اسناد کتاب فروشان، فهرست نویسی پیش از انتشار، طراحی روی جلد کتاب، مرافعه حقوقی میان کتاب فروشان، امانت گذاری کتاب، از جمله مطالب مفید است که در همین جلد و جلد بعدی از نظر خوانندگان خواهد گذشت.

چند خاطره از نخبگان فرهنگی کشور مانند: علی اصغر حکمت، انجوی شیرازی و دیگران در ارتباط با کتاب و دیگر مطالب که خارج از موضوع نیست، به این مجموعه اضافه شده و می شود.